

**ФЕНОМЕН КУЛЬТУРНО-МОВНИХ ТА МОРАЛЬНО-
ГРОМАДЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ У КОНТЕКСТІ ГІМНАЗІЙНОГО
ЕКСПЕРИМЕНТУ**

КИЗЕНКО В.І.

*кандидат педагогічних наук, доктор філософії,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу дидактики
Інститут педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна*

САВЧЕНКО М.П.

*заступник директора з навчально-методичної роботи,
вчитель-методист історії, Заслужений вчитель України
Київська гімназія східних мов № 1, м. Київ, Україна*

НОВИЦЬКА Н.І.

*вчитель-методист правознавства,
практичний психолог-методист, відмінник освіти України
Київська гімназія східних мов № 1, м. Київ, Україна*

Розвиток нової української школи потребує все більше творчої енергії від педагогічних працівників і бажання та готовності здобувачів освіти співпрацювати в умовах інноваційного середовища закладу загальної середньої освіти. Практика експериментальної діяльності Інституту педагогіки НАПН України і відділу дидактики зокрема підтверджує трендовість науково-дослідної роботи на сучасному етапі оновлення шкільної освіти.

Особливість дослідно-експериментальної роботи всеукраїнського рівня «Реалізація інноваційної моделі розвитку культурно-мовних та морально-громадянських цінностей учнів» (2012–2019), що перебуває на завершальному

етапі у Київській гімназії східних мов № 1, у тому, що розроблено та апробовано сучасну технологію реалізації відповідної інноваційної моделі.

Довідка

Етапи експерименту: I-й етап (організаційно-підготовчий, 12.2012 – 12.2013); II-й етап (концептуально-діагностичний, 12.2013 – 12.2015); III-й етап (формульвальний, 12.2015 – 12.2017); IV-й етап (узагальнювальний, 12.2017 – 12.2018); V-й етап (коригувальний, 01.2019 – 12.2019).

Керівник експерименту: В. Кизенко, канд. пед. наук, пров. наук. співроб. відділу дидактики Інституту педагогіки НАПН України.

Консультанти: І. Бех, директор Інституту проблем виховання НАПН України, акад. НАПН України, д-р психол. наук; С. Кириленко, нач. відділу інноваційної діяльності та дослідно-експериментальної роботи ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України; Васьківська Г., зав. відділу дидактики Інституту педагогіки НАПН України, д-р пед. наук; Редько В., зав. відділу навчання іноземних мов Інституту педагогіки НАПН України, д-р пед. наук.

Координатор: Л. Павлова, пров. спеціаліст відділу інноваційної діяльності та дослідно-експериментальної роботи ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України.

Відповідальні: О. Проскура, директор гімназії, відмінник освіти України; М. Савченко, заст. директора з навч.-метод. роботи, Заслужений вчитель України; Н. Новицька, практичний психолог-методист, відмінник освіти України.

Дослідно-експериментальна робота Київської гімназії східних мов № 1 «Реалізація інноваційної моделі розвитку культурно-мовних та морально-громадянських цінностей учнів» ґрунтується на теоретичних і методологічних положеннях (Бех І., Бібік, Н., Бурда М., Васьківська Г., Журба К., Косянчук С., Кремень В., Ляшенко О., Мальований Ю., Мартиненко В., Савченко О., Топузов О., Чорна К. та ін.) з опертям на принципи аксіологічності; гуманізації; демократичності; дитиноцентризму; диференціації; діалогічності культур; зв'язку навчання з практичною діяльністю; індивідуалізації; інтеркультурності; міжпредметності; наступності й безперервності; орієнтованості на позитивні якості в людині та позитивні відповідальні соціальні дії; особистісно орієнтованого навчання; плюралізму; полікультурності; природовідповідності й свободовідповідальності; прогностичності; самоактивності й саморегуляції;

системності; суб'єкт-суб'єктної взаємодії; фундаменталізації змісту освіти. Теоретичні і методологічні положення, принципи сучасного навчання і виховання, напрями розвитку культурно-мовних та морально-громадянських цінностей реалізуються задля виховання активного, компетентного, відповідального громадянина. Інноваційність зреалізованих підходів значною мірою вплинула на гімназійну педагогічну систему. Ця система стала гнучкішою, чутливішою до взаємодії учасників освітнього процесу і, так би мовити, толерантнішою до світоглядних орієнтацій, власних переконань учнів, їхньої комунікативної культури, що закладає основи громадянського самовизначення [5; 6; 15; 16].

Управлінсько-дидактичні аспекти формування і реалізації шкільного освітнього компонента [9] корелюють з педагогічними технологіями реалізації змісту інваріантної і варіативної компонент сучасної іншомовної освіти у гімназії, що відбувається за принципом фундаменталізації відповідного змісту [17; 18], де система знань про людину [2] підсилює прагнення учнів до особистісного зростання [14], а педагоги зважають на вітагенний досвід і життєві компетентності учнів [1; 10], їх ціннісно-сміслову сферу [3], яка розвивається за диференціації навчання [4]. Творчо зреалізовані дидактичні технології [7] в умовах нової української школи [12] поглиблюють освітню дипломатію [13]. Окреслені ідеї лягли в основу реалізації розробленої та експериментально перевіреної структурно-функціональної моделі розвитку культурно-мовних та морально-громадянських цінностей учнів (рис. 1).

Отже, педагогічний колектив Київської гімназії східних мов №1 виконує важливі завдання: з розвитку культурно-мовних цінностей – опанування здобувачами освіти основних функцій спілкування гуманного партнера, ведення міжособистісних та соціальних комунікацій; з розвитку морально-громадянських цінностей – здобуття знань у галузі етики, громадянської освіти із засвоєння морально-громадянських цінностей та набуттям здатності активної громадянської участі.

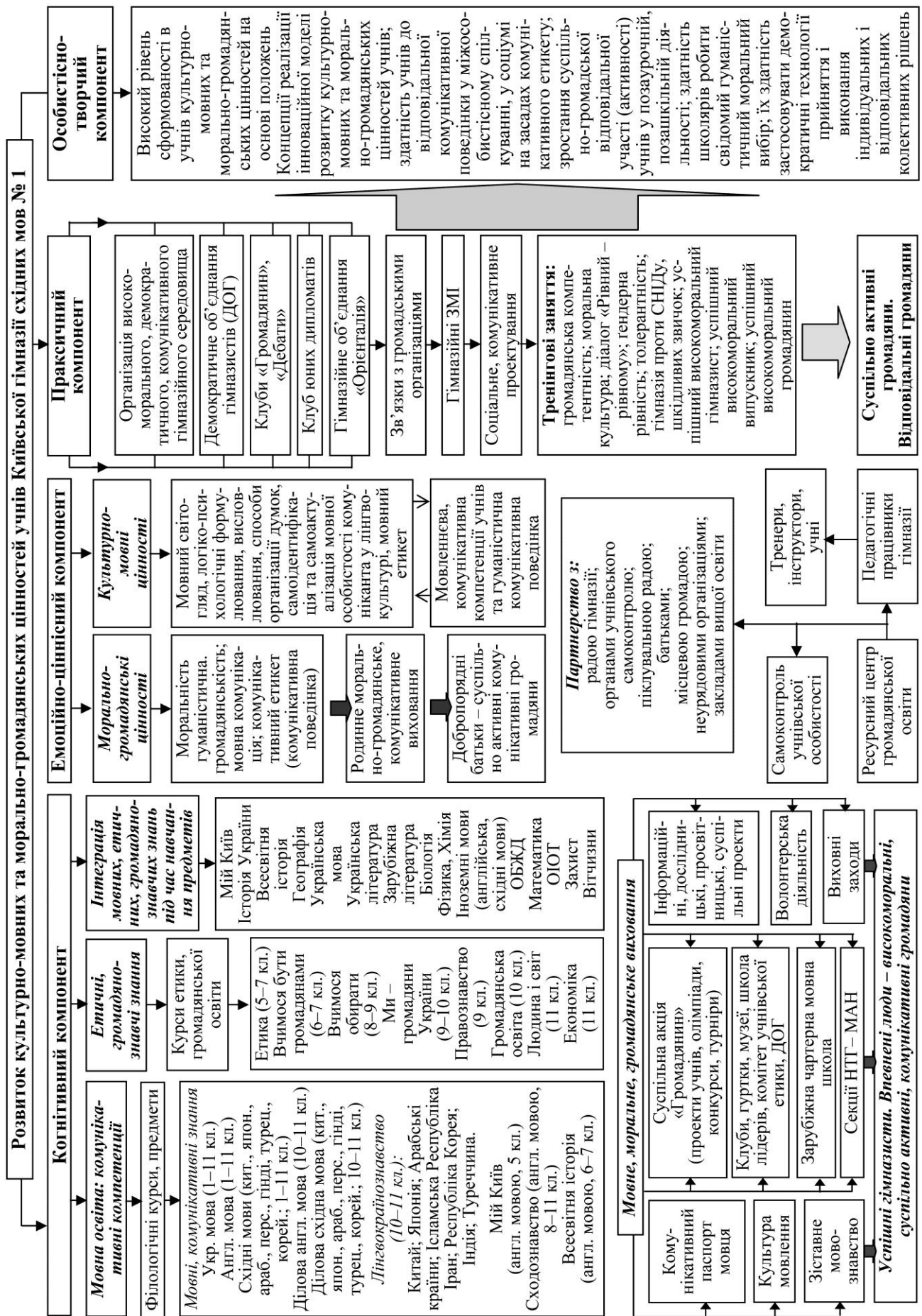

Рис. 1. Структурно-функціональна модель розвитку культурно-мовних та морально-громадянських цінностей учнів

Інтегровані в освітню практику програми соціалізації підростаючого покоління ґрунтуються на ідеях, що «норми соціальної поведінки без розуміння способу життя втрачають потенціал; здобуті знання без вироблення здатності до самоаналізу поведінки, дисципліни думки, щирості почуттів, здатності до самостійних і відповідальних вчинків «згортаються» і «архівуються»; повага до інтересів інших людей вчить співдіяльності і вмінням сприймати проблеми і зіставляти їх з власними інтересами, дипломатично реагуючи на це; необхідності бути гідною людиною, розвиваючи громадянську відповідальність і самостійність» [8, с. 84]. Основні напрями розвитку схарактеризованих цінностей учнів (політико-правовий; національно-патріотичний; національний культурно-мовний; морально-етичний; мовно-комунікативний; іншомовний лінгвокультурний) також є соціалізаційно спрямованими. У цьому контексті надважливим надбанням під час реалізації інноваційної моделі розвитку культурно-мовних та морально-громадянських цінностей учнів стало залучення батьків, місцевої громади до організації і проведення гурткових і факультативних занять, відкриття просвітницьких батьківських клубів тощо.

Словом, розвиток у гімназистів культурно-мовних та морально-громадянських цінностей здійснюється відповідно до змісту розробленої структурно-функціональної моделі розвитку культурно-мовних та морально-громадянських цінностей учнів, що передбачає реалізацію таких системотвірних компонентів: когнітивного, емоційно-ціннісного, праксичного та особистісно-творчого.

Для виявлення рівня сформованості в учнів культурно-мовних цінностей відповідно до визначених критеріїв нами застосовувався різний інструментарій. Крім стандартних, було розроблено власну методику оцінювання заданих якостей. Анкети мали закриті та відкриті запитання, за якими учні самостійно оцінювали власні якості. Запитання анкет спрямовувалися на визначення ставлення гімназистів до вивчення української та іноземних мов, використання гімназистами української та іноземних мов у спілкуванні, у діяльності, у взаєминах з іншими людьми. Визначалися цілі, що стимулюють учнів до

здобуття знань і застосування їх у повсякденному житті. Крім того, дослідження велося на основі цілеспрямованого та випадкового спостереження, оскільки, спостерігаючи за різними проявами у поведінці учнів, ми отримуємо додаткові дані, які стають матеріалом для подальшого вивчення та аналізу.

З'ясовано кількість учнів, які мають високий та достатній показники рівня знань з української мови та літератури (94%), англійської (93,5%) та східних мов (94%). Для виявлення відповідного рівня вивчалось питання мотивації. На кінець формувального етапу експерименту спостерігалось зростання усіх видів мотивів: *пізнавальний* – з 4,65 бала до 4,93; *комунікативний* – з 4,27 до 4,56; *емоційний* – з 4,05 до 4,23; *саморозвитку* – з 5,42 до 6,3; *позиційний* (позиція учня) – з 5,49 до 6,46; *досягнень* – з 5,23 до 6,13; *зовнішньо-мотиваційний* – з 4,31 до 5,37 бала. Найбільше зростання виявлено у мотивах досягнень, саморозвитку, позиції учнів. Варто зазначити, що зросли і зовнішні мотиви, тобто – вплив і контроль з боку батьків і вчителів, що вказує на усвідомлену готовність здобувачів освіти зважати на досвід старших, дослухатися їхніх порад і настанов, інтеріоризувати зразки поведінки.

Серед ціннісних пріоритетів учнів, сформованих на високому та середньому рівнях (на початок експерименту) найвираженішими були: «Я і здоров'я» – 94%, «Я і Україна» – 81%, «Я і моральні цінності» – 81%, «Я і громадські обов'язки» – 80%, «Я і рідна домівка» – 79%, «Я і мистецтво» – 78%, «Я і друзі» – 76%. На кінець експерименту маємо такі дані: «Я і здоров'я» – 93,5%(↓), «Я і громадські обов'язки» – 89,5%(↑), «Я і друзі» – 81,5%(↑), «Я і Україна» – 79%(↓), «Я і мистецтво» – 78%, «Я і рідна домівка» – 77%(↓), «Я і моральні цінності» – 76,5%(↓).

У наукових дослідженнях трапляються різні варіанти градацій рівнів педагогічних явищ, зокрема ціннісних орієнтацій. Але вони мають умовний характер, оскільки їх розподіл як такий ґрунтується на умовних припущеннях про існування певних еталонів, а радше радикалізованих (укорінених) конструктів, що детермінуються феноменними соціальними проявами, з яким порівнюється той чи той респондент або проявляє їх під час освітньої суб'єкт-

суб'єктної взаємодії. Щонайперше такі феноменно радикалізовані конструкти, як вважає дослідник [8], пов'язуються зі станом ціннісно-сислової системи особистості. Виявлений середній низький рівень сформованих ціннісних орієнтацій учнів відповідає пасивно-споглядальному пізнанню ними ціннісного світу. Для цього рівня характерна низька контактність, висока спонтанність, відсутність усвідомлення життєвих планів та перспектив на майбутнє. Це переважно характерно для учнів початкової школи, яких ми не могли не включати в експеримент з огляду на те, що динаміка відповідних показників молодших школярів «підкаже» важелі та ресурси ефективного формування ціннісних орієнтацій, коли вони перейдуть до основної школи.

Середній рівень сформованості ціннісних орієнтацій характеризується активно-ситуативним пізнанням учнями ціннісних орієнтацій, що виявляється в бажанні долучитися до пізнання духовно-морального, але таке пізнання має несистемний, хаотичний характер. Сформованість практичних цілей-умінь має ситуативний відтінок, що передбачає, з одного боку, спрямованість на розуміння інших, а з іншого – на пріоритет власних мотивів.

Високий рівень свідчить про активність у ціннісно-орієнтаційній сфері – процес має системний та усвідомлений характер. Виражена орієнтація на досягнення успіху, активність, ініціативність, стійкість життєвих інтересів. Розвинутий самоконтроль, саморегуляція особистісних дій.

Рівень сформованості соціальної комунікації учнів, їх громадянського досвіду, засвідчує, що кількість учнів, що обирають стиль «співпраця» зросла з 67% до 68,3%; частково до таких учнів можна віднести тих, хто поєднує змішані стилі, що також включають стиль співпраці: «уникнення ↔ співпраця», «пристосування ↔ співпраця», «суперництво ↔ співпраця», «суперництво ↔ уникнення ↔ співпраця» відповідно з 14% до 17%.

Наразі у Київській гімназії східних мов № 1 триває завершальний етап всеукраїнського експерименту, за результатами якого буде здійснено: коригування комплексних цільових програм, індивідуальних карт розвитку культурно-мовних та морально-громадянських цінностей учнів гімназії;

коригування системи взаємодії гімназії, місцевої громади, сім'ї, інститутів соціалізації особистості, засобів масової інформації у процесі розвитку культурно-мовних та морально-громадянських цінностей учнів; коригування форм, методів особистісно-орієнтованого виховного процесу щодо забезпечення єдності розвитку моральної (гуманістичної) особистості і моральної індивідуальності учня; психологічна корекція розвитку вольових процесів в учнів початкової, основної, старшої школи гімназії; коригування мотивації миролюбства, єдиних моральних пріоритетів, гуманістичної, суспільно активної відповідальної позиції учнів, етикету комунікативної поведінки; удосконалення форм і методів розвитку культурно-мовних та морально-громадянських цінностей учнів; визначення пріоритетів ціннісних орієнтацій учнів 1-х класів; проведення Міжнародної науково-практичної конференції «Українська мова – країни світу в XXI столітті в діалозі мов, культур: ціннісні виміри особистості» з представленням результатів дослідно-експериментальної роботи.

Учитель – професія, що вимагає постійних змін, особливої чутливості до нових тенденцій у суспільстві, відповідного коригування своєї роботи до цих вимог. Учитель є головним суб'єктом інноваційної діяльності. Саме він – як професіонал – і орієнтується в освітніх інноваціях, і застосовує їх у своїй роботі. Важливим чинником удосконалення управління виховним процесом є професійна компетентність, тип взаємодії з учнями як сутнісна характеристика педагога і як особистості, і як професіонала.

Використана література

1. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Розвиток життєвих компетентностей старшокласників засобами підручника української мови. *Проблеми сучасного підручника*. Київ : Пед. думка, 2018. Вип. 21. С. 44–56.

2. Васьківська Г. О. Особливості формування системи знань про людину у змісті підручника нового покоління. *Проблеми сучасного підручника*. Київ : Пед. думка, 2010. № 1(10). С. 41–48).

3. Васьківська Г. О., Косянчук С. В. Риторичні уміння учнів старшої школи у контексті ціннісно-сміслової сфери. *Українська мова і література в школі*. 2011. № 8. С. 14–19.

4. Васьківська Г.О., Кизенко В. І. Теоретико-методичні засади диференціації навчання в сучасній школі. *Рідна школа*. 2011. № 6. С. 15–20.

5. Вербицька О. В. Дослідно-експериментальна робота за темою «Реалізація інноваційної моделі розвитку культурно-мовних та морально-громадянських цінностей учнів»: завдання, зміст, етапи, очікувані результати. *Дидактика: теорія і практика*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. С. 83–89.

6. Кизенко В. І., Савченко М. П. Особливості реалізації інноваційної моделі розвитку культурно-мовних та морально-громадянських цінностей учнів. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2014. №5-6. С. 56–60.

7. Кизенко В. І., Савченко М. П. Роль дидактичних технологій у процесі досягнення учнями обов'язкових результатів навчання та формування культурно-мовних та морально-громадянських цінностей. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи* : матеріали IV-ї Міжнародної наук.-практ. конф., Конін (Польща) – Ужгород – Дрогобич, 15 черв. 2018 р. Дрогобич : Посвіт, 2018. С. 171–173.

8. Косянчук С. Феноменно радикалізований конструкт як особистісно-соціальна детермінанта реалізації педагогічних технологій. *«Освіта XXI століття: теорія, практика, перспективи»* : матеріали Першої міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., м. Київ, 18 квіт. 2019 р. / *Дидактика: теорія і практика* : зб. наук. праць. Київ : Фенікс, 2019. С. 83–86.

9. Мальований Ю. І., Кизенко В. І. Управлінсько-дидактичні засади формування і реалізації шкільного освітнього компонента. *Освіта і управління*. 1999. № 3. С. 33–37.

10. Новицька Н. Застосування педагогічних технологій інтерактивного навчання для набуття учнями правових компетентностей. *Дидактика: теорія і практика*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. С. 141–148.

11. Новицька Н. Психологічний моніторинг професійної компетентності вчителів у рамках здійснення дослідно-експериментальної роботи в гімназії. *Дидактика: теорія і практика*. Київ : Пед. думка, 2018. С. 96–103.

12. Паламарчук В. Ф., Барановська О. В. Педагогічні технології навчання в умовах нової української школи: вектор розвитку. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 3. С. 60–66.

13. Проскура О. Освітня дипломатія: визнання інноваційності педагогічної системи для освіти України XXI століття. *Освіта XXI століття: теорія, практика, перспективи* : матеріали Першої міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., м. Київ, 18 квіт. 2019 р. / *Дидактика: теорія і практика* : зб. наук. праць. Київ : Фенікс, 2019. С. 222–225.

14. Русалкіна Л. М., Косянчук С. В. Засоби риторики як основа особистісного зростання учнів. *Українська мова і література в школі*. 2009. № 8. С. 28–31.

15. Савченко М. Науково-теоретичні підходи до розвитку культурно-мовних цінностей учнів у контексті дослідно-експериментальної роботи в гімназії. *Дидактика: теорія і практика*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. С. 160–171.

16. Савченко М. Науково-теоретичні підходи до розвитку морально-громадянських цінностей учнів у контексті дослідно-експериментальної роботи в гімназії. *Дидактика: теорія і практика*. Київ : Ін-т обдаров. дитини НАПН України, 2017. С. 155–167.

17. Формування змісту профільного навчання: теоретико-методологічний аспект : кол. монограф. / [авт. кол.: Г. О. Васьківська, В. І. Кизенко, С. В. Косянчук та ін.] ; за наук. ред. д-ра пед. наук Г. О. Васьківської. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2018. 260 с.

18. Фундаменталізація змісту освіти у старшій школі: теорія і практика : кол. монограф. / [авт. кол.: Г. О. Васьківська, В. І. Кизенко, С. Е. Трубачева та ін.]. ; за наук. ред. д-ра пед. наук Г. О. Васьківської Київ : Пед. думка, 2015. 288 с.